

FOUNGA KI HONO AKO ‘O E TOHITAPU’

Preface to the King James Version of 1611

KO E KAMATA’ANGA

Ko e tokolahi taha ‘o e kakai ‘i māmani ‘i he ‘aho ni’, ‘oku ‘ikai te nau toka’i ‘a e Tohitapu’. Oku nau femo’uekina pē kinautolu ‘i he kumi ‘o e fiefia ‘o ‘enau mo’ui faka’aho’, ‘o ‘ikai ha taimi ke nau faka-tokanga’i ai pe ko e hā honau iku’anga ta’engata’. Ko e taimi ‘oku talanoa atu ai ha taha fekau’aki mo e fekau ‘o e Tohitapu’, ‘oku ‘ikai ke nau fu’u mahu’inga’ia ai. Ko ‘enau fanongo’ ko e tohi ia ‘oku fonu ‘i he ngaahi fananga mo e talatupu’a, pea ko ia ai ‘oku nau faka’ikai’i hono mahu’inga kiate kinautolu’. Ko e ni’ihi kuo nau feinga ke lau ‘a e Tohitapu’, ka ko e fakamamahi ‘a e ‘ikai ke nau mahino’i ia’. Pea mahalo pē ko e taha koe ‘oku fa’a fehu’i ‘o pehē, “Ko e hā hono ‘uhinga ‘oku totonu ke u ako ai ‘a e Tohitapu’?”

‘Oku lahi ‘a e ngaahi ‘uhinga ‘oku fakahā ai ‘a e mātu’aki ‘aonga hono ako ‘o e Tohitapu’, ka te u ‘omai ha ‘uhinga pē ‘e taha. Ko e Folofola mā’oni’oni’ ko e mālohi liliu mo’ui ia ‘i ha feitu’u pē. ‘I he malanga’i ‘o e Kosipeli’ pea mo e tui ki ai’, kuo liliu ai ‘a e ngaahi mo’ui ‘a e kakai tangata mo fefine, kuo a’usia ai ‘e he talavou’ mo e finemui’ ha liukava ‘i he’enau mo’ui’ pea kuo hiki hake ai ‘a e ‘ulungaanga ‘o e ngaahi sosaieti (pe falukunga kakai) tokolahi ki ha ngaahi tu’unga fo’ou. Ko e taha ‘o e fakatātā ‘o e mo’oni ko eni’, ko e me’a fakahisitōlia na’e hoko pea fakatefito mei ai ‘a e

talanoa ‘iloa ko ia ko e, “Mutiny on the Bounty”, (Ko e angatu’u ‘a e kau kauvaka ‘o e vaka ko e “Bounty”). Ko e fakamo’oni fakaofa eni ki he me’a ‘oku mafeia ‘e he Tohitapu’.

‘I he ta’u 1888, ko ha kau kauvaka mei ‘Ingilani kuo ta’u ‘e ono ‘e nau ‘i he motu ‘i he Pasifiki’, pea nau fakakaukau ke nau nofo ai pē kinautolu. Ko ia ai na’a nau angatu’u ai ki honau ‘eikivaka’ ‘o fakat’kina’i ia ‘i ha ki’i vaka fokotu’u. Na’e fai mai leva ‘a e folau mei ‘Ingilani ko hono kumi kinautolu ke tautea’i. Na’e puke ‘a e toko 14 ‘o e kau angatu’u’ kae ‘ave ‘a e toko 9 ia ki he motu ‘e taha, ‘a ia ‘i ai na’a nau fokotu’u kolonia fo’ou. ‘Oku ‘asi ‘i he tohi “Britannica Encyclopedia” ko e kakai ko ia’, na’e fu’u vave ‘enau faka’au ‘o kovi ‘aupito, pea na’a nau anga-fita’a ‘o hangē ‘enau nofo’ ko ha heli ‘i māmani’. Pea ‘i he’enau ako ke ngaohi kava mālohi mei ha ‘akau ‘i he motu’, na’a nau nofo ai ‘i he feke’ike’i, fai fe’auaki mo e fakalielia lahi ‘i he konā mei he kava mālohi’.

Faifai atu pē ‘o ‘osi ‘a e kau tangata’ he mate kae toe pē ‘a e tokotaha ko ‘Aleksiānita Smith mo e kakai fefine mei he motu’ mo ‘enau fānau hafekasi’. Pea na’e hoko leva ha me’a fakaofa. Hili ha’ane ma’u ‘i he taha ‘o e ngaahi puha mei he vaka’ ha Tohitapu, na’e lau ia ‘e Smith pea’ ne tui ki ai. Na’a’ ne fakatahataha’i leva ‘a e kau fefine’ mo ‘enau fānau’ ‘o ‘ako’i kiate kinautolu ‘a e Folofola ‘a e ‘Otua’. Hili ange mei ai ‘a e ta’u ‘e ua noa, na’e fou atu ai ha vaka ‘Amelika ‘o ‘ilo ai ha fonua Kalisitiane. Na’e ‘ikai ke ‘i ai ha mahamahaki, faihia, ‘atamai vaivai, vale he lautohi’ (pe ‘i he laukonga’) pea ‘ikai mo ha kava mālohi. Na’e fu’u mā’olunga ‘a e tu’unga faka’ulungaanga ‘o e kakai

, ko ia ai na'e 'ikai ke 'i ai ha fiema'u ia ki ha fakafongonga lao. Na'e hangē pē 'a e ki'i motu' ia ko ha palataisi'. Ko e hā 'o e tupu'anga 'o e liliu fakaofo ko eni'? Ko e lau pē 'o e Tohitapu', tui ki ai pea fakahoko 'i he'ete mo'ui'aki.

'Oku malava 'e he tohi tatau pē ko eni' ke ne liliu ho'o mo'ui', pea ko e 'uhinga ia 'oku mātu'aki mahu'inga ai mo 'aonga lahi 'a e ngaahi fekau 'o e "Founga ki hono ako 'o e Tohitapu'". Ka kiate koe ke ke 'a'usia 'a e ivi pē mālohi 'o e Kosipeli' 'i ha lea atu 'a e 'Otua' kia koe, kuopau ke ke fai ha laka kiate ia. Kapau 'oku te'eki ai ke ke fanau'i fo'ou, kuopau ke ke fai ha fili 'i ho'o fehanga hangai mo e mo'oni', 'a ia ko e angahala koe na'e pekia ai 'a Sisu'. Vete ki he 'Eiki' ho tākunga mole' pea tui ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisi'. Ko e 'Otua' te ne fakamolemole'i ho'o angahala' mo fai ha mana 'iate koe. Pea koia pē 'a e me'a te ke toki lava ai ke ako 'a e Tohitapu' 'o mateuteu ke tali ko ia 'a e Folofola 'a e 'Otua' pea loto lelei ke talangofua ki he'ene ngaahi akonaki'.

I. KO E FIEMA'U KIMU'A 'I HE FAKATUPU FO'OU'

'Oku 'ikai malava ke ke makupusi 'a e fekau fakalaumālie 'o e Tohitapu' kae'oua leva kuo' ke fakatupu fo'ou 'i he mālohi 'o e 'Otua'. Na'e fakamahino'i ange eni 'e Sīsū kia Nikotimasi 'i he'ene pehē, "Pea tali 'e Sīsū, 'o ne folofola kiate ia, Ko au e, ko au e, 'oku ou tala atu, 'Ilonga 'a ia 'e 'ikai fānau'i fo'ou mei 'olunga, 'e 'ikai te ne lava ke mamata ki he Pule'anga 'o e 'Otua.'" (Sione 3:3) Kimu'a ke ke ako hokohoko 'a e Tohitapu', fehu'i kiate koe 'a e fehu'i ko eni', "Kuo u 'osi fanau'i

fo'ou'?" Ko e mo'oni ho'o mahu'inga'ia heni', ko e faka'ilonga ia 'oku lea atu 'a e 'Otua kiate koe 'i he'ene Folofola' pea 'i hono Laumālie Mā'oni'oni. Ka kuopau ke ke tali ia. Kuopau ke ke vete ho'o angahala', pea tui ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisi' 'o tali ia ko ho Fakamo'ui. 'I ho'o fakahoko eni', 'e foaki atu ai 'e he 'Otua' kiate koe ha mo'ui fo'ou pea mo ha vā fo'ou mo ia.

A. Ko e Mo'ui Fo'ou

'Oku fakamahino mai 'e he Tohitapu' ko e fanau'i fo'ou' ko e founa ia ke ma'u ai 'a e mo'ui fo'ou' mei he 'Otua'. Na'e pehē 'e Paula, ko e maama' 'a e ngaahi taumu'a 'o hotau tangata-'i-loto'. 'Oku' ne tuhu (pe Kalisitiane' ko e fakatupu fo'ou ia, "Ko ia foki, kapau 'oku 'ia Kalaisi ha taha, ko e mātu'aki fakatupu fo'ou ia: kuo mole 'a e ngaahi me'a 'o ono'aho', u' kuo nau hoko 'o fo'ou" (2 Kol. 5:17), pea pehē 'e Pita, ko e kakai tui' ko e kau "kaungā kau ki hono anga 'Otua'" (2 Pita 1:4). 'Oku 'ikai malava ke mahino'i 'e he tokotaha te'eki fanau'i fo'ou' ke ne mahino'i 'a e Tohitapu' he 'oku' ne kei " 'i he kakano'"; 'a ia na'e fanau'i ia ko e angahala pea 'oku' ne mate 'i he'ene angahala' (Efesō 2:1). 'Oku fakahā mai 'e he Tohitapu', "Ko kinautolu 'oku muimui 'i he kakano', 'oku nau tokanga pē ki he ngaahi me'a 'o e kakano' ...koe'uhi', he ko e loto fakakakano' ko e tāufehi'a ia ki he 'Otua'; he 'oku 'ikai ke ne fakamo'ulaloa'i 'e ia ia ki he fono 'a e 'Otua', pea 'e 'ikai pē ke malava ia" (Loma 8:5, 7). Ko e tangata te'eki fakatupu fo'ou', 'oku 'ikai ke malava ke ne ma'uhinga mālie 'i he Folofola 'a e 'Otua';

“Ka ‘oku ‘ikai ma’u ‘e he tangata fakakakano ‘ae ngaahi me’a ‘oe Laumālie ‘oe ‘Otua: he ko e vale ia kiate ia: pea ‘oku ‘ikai te ne fa’a ‘ilo ia, he ‘oku ‘ilo fakalaumālie pe ia. Ka ko ia ‘oku fakalaumālie ‘oku ne ‘ilo’i ‘ae me’a kotoa pē, ka ‘oku ‘ikai fa’a ‘ilo’i ia ‘e ha taha.” (1Kol.2:14-15)

Koe’uhi’ ‘oku kui mo mate fakalaumālie ‘a e tangata’ mei natula, ko ia ai ko e mo’ui fo’ou ‘i he a’usia ‘o e fakatupu fo’ou’ ‘oku fu’u mahu’inga mo fiema’u ia ki hono mahino’i ‘o e fekau fakalaumālie ‘o e Tohitapu’. ‘E malava pē ki ha taha te’eki fanau’i fo’ou ke sai’ia ‘i hono fa’unga’ mo hono faka’ofo’ofa fakatohi’, pea ke ne ofofo ai ‘i he tonu hono fokotu’utu’u fakahisitōlia’; ka ‘e ‘ikai malava ke ne ma’u ha fakanonga, mālohi, mo ha fiefia fakalaumālie mei hono ngaahi peesi’. Ko ha tokotaha tui na’e ‘ikai ako lelei, ka ‘i he’ene ma’u ‘a e mo’ui fo’ou’ te ne ‘ilo ‘i he Folofola’ ha fakaai ‘oku ta’engata ‘o e tokoni’ mo e tāpuaki’. Pea ko hono mo’oni’, te ne ‘ilo ai ‘e ‘ikai malava ia ke mo’ui ‘o ‘ikai kau ai ‘a e Tohitapu’ he ko ia ‘ene me’akai fakalaumālie’. Ko e mo’ui fo’ou kuo ne ma’u’ kuopau ke fafanga’aki ia ‘a e Folofola ‘a e ‘Otua’, he ‘oku lau ki ai ‘a e Tohitapu’ ko ia ‘a e hu’akau (3 Pita 2:2, Hepelā 5:13) mo e me’atokoni mālohi (Hepelā 5:14). Ko ia ai, manatu’i, kuopau ke ke ma’u ‘a e mo’ui fo’ou ko ia’ mei he ‘Otua’, kae toki hoko ‘ene Folofola’ ko e ma’u’anga ‘o e tāpuaki lahi ‘i ho’o mo’ui’.

B. Ko e Vā Fo’ou

Ko e me’a hono ua ‘oku hoko ‘i he tali ‘e ha taha ‘a Kalaisi pea fanau’i fo’ou, kuo hā ai ia ki ha vā fo’ou mo e ‘Otua’. ‘E tui pē ha tokotaha te’eki fakatupu fo’ou ia ‘oku ‘i ai ‘a e ‘Otua pea ko ia ‘a e tokotaha

Fakatupu ‘o e māmani’, ka ‘oku ‘ikai ko ‘ene Tamai Faka-H’vani. Ka ‘i he’ete tali ‘a Sīsū Kalaisi’, ‘oku’ te kau ai ki he fāmili ‘o e ‘Otua’, pea ko ia ‘a e me’a na’e ‘uhinga ki ai ‘a Sione ‘i he’ene ‘uhinga ki he kakai tui’ ko e “longa’i fānau”. Ko e taha ‘o e ngaahi lea na’a’ ne ngāue’aki’, ‘oku ‘uhinga ia ko e “ni’ihi kuo fanau’i” pea ko e tatau ia ‘o e fo’i lea faka-Sikotilani ko e “bairns” (‘i he Tohitapu faka-Pilitania, “born ones”). ‘Ihono fanau’i ia ki he fāmili ‘o e ‘Otua’, kuo ma’u ai ‘e he Kalisitiane’ ha vā fo’ou mo e ‘Eiki’, pea na’e fakahā ai ‘e Paula ‘i he’etau hoko ko ‘ene fānau’ ‘oku tau sio hake ai ki Hēvani kiate ia ‘o pehē, “ ‘Apā Tamai” (Loma 8:15).

‘Alā si’oku kaume’a, ‘oku’ ke lau nai ‘a e Tohitapu’ ko ha fekau mei ho’o Tamai FakaHēvani’ mo fakapapau’i nai ‘oku’ ne hāngaifofonga mai ‘i he ‘ofa ‘i ho’o ako ‘a ‘ene Folofola’? Manatu, ‘oku’ ke fu’u mātu’aki mahu’inga fau kiate ia, pea ‘oku’ ne fiefia ‘i he taimi ‘oku’ ke lau ai ‘a e Tohi ‘oku’ ne lea mai ai kiate koe’. Ko e ‘ilo’i ‘o eni’ te ne ngaohi ‘a e Tohitapu’ ke fakamānako mo mahu’inga ki he’ete mo’ui’. Te ke folo’i hifo ia ‘o hangē ko ha’o fai ki ha ki’i tohi ‘ofa. Ka ki he tangata te’eki liliu’, ko e falukunga talanoa fakahisitōlia ta’eoli pē ia pea mo e ngaahi ako fekau’aki mo e ‘Otua’. Ka ki he Kalisitiane’, ko e tohi mau’anga ia ‘o e nonga, ivi mo e fiefia ‘oku ta’engata. Ko ia ai ‘oku ou toe fakamamafa’i atu ai ‘a e mahu’inga ho’o fai ha laka fakatatau mo e me’a ‘oku lea’aki atu ‘e he ‘Otua’ ‘i he’ene Folofola’ mo hono Laumālie’. Kapau ‘e ‘ikai te ke fakahā ko e angahala koe, pea ‘ikai tu’u mo ho’o falala’ ‘ia Sīsū Kalaisi, ‘e ‘ikai ke malava ke takiekina koe ki he ngaahi mo’oni lahi ‘o e Folofola ‘a e ‘Otua’. Ko ho’o tui’ kuopau ke tuku

ia ‘ia Kalaisi, ‘o tui kuo’ ne fai ‘a e totongi huhu’i ko ho fakamo’ui’anga. Ko e momeniti ho’o falala kakato kiate ia’, ‘e foaki atu ‘e he ‘Otua’ ha mo’ui fo’ou, mo ha vā fo’ou mo ia ma’au.

II. KO HONO MU’AKI ‘ILO ‘O E MAFAI’

Ko e me’a hono ua ‘oku mātu’aki fiema’u kimu’a ‘i hono ako ‘o e Tohitapu’ ko ‘ete ma’u ha loto totonu fekau’aki mo e folofola’. Kuopau ke ke ‘unu’unu mai ki he Tohitapu’ mo e tākunga loto, ko ia ‘a e Folofola ‘a e ‘Otua’. Kapau ko ha Kalisitiane fo’ou koe, ‘oua na’a’ ke toka-tauhi ha fa’ahinga tokāteline fakatangata ‘i ho’o fakakaukau’, ka kuopau ke ke kamata ako ‘a e Tohitapu’ mo e tui ‘oku lea mai ai ‘a e ‘Otua’. Kuopau ke ke mateuteu ke tui ki hono fekau’ pea loto-lelei ke fakatonutonu ho’o mo’ui’ ‘aki ho’o talangofua ki he’ene ngaahi ako’.

A. Tali Lelei

Mahalo pē te ke ofo ‘i he ni’ihi ‘o e ngaahi me’a te ke lau ‘i ho’o Tohitapu’, pea ‘e ‘i ai ha ngaahi talanoa ‘oku faingata’a ke fai ha tui ki ai, pe ko ‘ene ngaahi ako’ ‘oku fepaki mo e ngaahi me’a na’e ‘uluaki nofo ‘i ho’o fakakaukau’. ‘Oua na’a’ ke faka’atā ki he ngaahi me’a’ ni ke hoko ai ha’o loto-hoha’a, ka ke hoko atu ho’o tuiaki ke ke mahino’i ‘a e fekau fakalaumālie ‘o e Tohitapu’. ‘I he hāfia ‘e he veiveiua’ ho’o fakakaukau’, ‘oua na’a’ tuku ho’o ako ‘a e Tohitapu’. ‘Oua na’a’ ke fakamoleki ho ivi’ ‘i ha’o feinga ke solova ‘a e ngaahi palōpalema te ke fetaulaki mo ia’. ‘Oua na’a’ ke fakakaukau pe tui ki ha fa’ahinga fakakaukau ‘i ho’o hoko ko e Kalisitiane fo’ou’ ‘oku ‘ikai ke toe lea atu ‘a e Tohitapu’ ki ho loto’. Na’e valoki’i ‘e

Paula ‘akinautolu na’a nau fakamole taimi ‘i he fakafekiki ‘i he ngaahi me’a fakapuputu’u.

“Ka ke teke‘i ‘ae ngaahi fehu‘i launoa, mo e tala hohoko, mo e fakakikihi, mo e ngaahi feke‘ike‘i ‘i he fono; he ‘oku ta’e’aonga ia mo va’inga.”

Kapau te ke ‘unu’unu mai mo e loto fakatōkilalo ki he Tohitapu’, te ke tali loto-lelei ‘a ia ‘oku’ ne lea’aki’ neongo ‘oku ‘ikai ke ke mahino’i kakato ia. Manatu, ko ho’o ‘ikai lava ke ke ma’u ‘a e tali ki ha palōpalema te ke fekuki mo ia, ‘oku ‘ikai ‘uhinga ia ‘oku ‘ikai ha tali ki ai. Manatu’i ‘i he fononga’anga ‘o e mo’ui’, ‘oku anga maheni hono ngāue’aki ‘e he kakai’ ‘a e me’a ‘oku ‘ikai ke nau mahino’i (pe taukei ki ai) kakato. ‘I he tupulaki ho’o ‘ilo’i ‘a e folofola’ ko e ni’ihi ‘o e ngaahi me’a na’e ‘ikai te ke ‘ilo’, kuo mahino ia. ‘Ikai ngata ai’, ‘i he tupulaki ho’o ‘ilo’i ‘a Kalaisi’, ‘e ‘ikai te ke toe tokanga koe ki he fanga ki’i ta’emahino ikiiki ‘i he Tohitapu’. Ko ho’o feohi mo e ‘Eiki ko Sisu’, te ne ‘oatu ‘a e nonga, mālohi mo e loto-ma’u ke tui ko e ngaahi me’a ‘oku lea’aki ‘e he ‘Otua’ ‘oku mo’oni, neongo ‘a e ‘ikai ke ke malava ke makupusi’. Tali lelei pē ‘i he tui ‘a e ngaahi me’a ‘oku ‘ikai ke ke mahino’i’, pea hokohoko atu pē ho’o kai mei he Folofola ‘a e ‘Otua’.

Fakatokanga’i lelei eni: ‘Oua na’a’ ke tuku ha taimi ki ha taha ‘oku pehē ko e faiako Tohitapu ke ne taki ko e ke ke mama’o mei ho’o ako faka’utumauku (pe faka’aho) ‘i he lilo ‘a e Tohitapu’, ki ha pōtatala ki he mahina faka-Siu’, pe ko e tukufakaholo, pe ko ha to e tafa’aki te ne mau-mau’i ‘o ‘ikai tokoni ki ho’o lelei fakalaumālie’.

‘Oku mahu’inga ange ke fafanga ho laumālie’ pea mo e mo’ui fo’ou ‘oku’ ke ma’u’, ‘i ha’o feinga ke fakalato ho ‘atamai fa’afili’. ‘Oku sai’ia ‘a S’tane ke sio ki he kakai’ ‘oku nau fakamamafa ki he ngaahi me’a ‘oku ‘ikai mahu’inga’ mo mamio holo ‘i ha ngaahi fakamatala ‘oku ‘ikai teitei ‘aonga ki he ‘a’eva vāofi mo e ‘Eiki’. Ko hono ako totonu ‘o e Folofola’ te ne takiekina koe ke ke ‘ofa ki he ‘Eiki ko Sisu’ ‘o lahi ange, pea ‘ongo’i hono lotolotonga’ ‘i ha founa ‘oku toe mo’oni ange, pea ke ke faka’au ‘o hangē pē ko ia’ ‘i ho’o feohi mo e kakai’. ‘O ‘ikai toe mole ‘a e mo’oni ko ia ko e Tohitapu’ ‘a e fekau ‘a e ‘Otua’ ke fakaai ho’o fiema’u fakalaumālie’.

B. Talangofua

Ko e taha ‘o e me’a ‘oku mu’aki fiema’u kae malava ‘a ‘ete ako ‘a e Tohitapu’ ‘o mahu’inga mālie mo liliu mo’ui, ko e talangofua. Kuopau ke ke loto’aki ke talangofua ki he’ene ngaahi tu’utu’uni’ mo e valoki’. Kuopau ke ke ma’u ha loto mo’oni ke fai talangofua ki he’ene fekau’. Ko ho loto’, fakakaukau’ mo ho ongo’, kuopau ke nau kau fakataha ‘i he ako Tohitapu’. Na’a mo Kalaisi tonu na’a’ ne pehē, kuopau ke te loto’aki hono fai ‘o e finangalo ‘o e ‘Otua’ ke te toki ma’u ai ‘a e loto tui pau mo’oni fakalaumālie.

“Kapau ‘e fai ‘e ha taha hono finangalo’, te ne ‘ilo ai ‘a ‘eku akonaki’, pe ‘oku ‘o e ‘Otua’ ia, pe ko ‘eku lea ‘iate au pē” (Sione 7:17)

‘Oku hoko mo’oni eni ki he tokotaha kotoa pē ‘oku fetu’utaki mo e Folofola ‘a e ‘Otua’. Ka ko e tokotaha te’eki fanau’i fo’ou’, kuopau ke ne tali lelei ‘a e tu’utu’uni ki hono tākunga mole’, pea kuopau ke ne tali ‘i he tui ‘a Sīsū Kalaisi. Hili ‘ene

hoko ko e tokotaha tui', kuopau ke ne hokohoko 'ene fai ha laka ki he mo'oni 'o e Tohitapu' 'i he tui pea mo e 'ofa. Ko 'ene talangofua ko ia' te ne mateuteu ai ki ha fakamaama lahi ange, pea te ne tupu 'i he kelesi mo e nāunau 'o e 'Otua', pea a'usia mo e mālohi liliu mo'ui 'o e Folofola 'a e 'Otua'.

'E hoku kaungāme'a Kalisitiane, 'oku faka'amu 'a e 'Otua' ke ke ma'u 'a e mālohi mo e fakanonga 'o e Folofola'. 'Oua na'a' ke meheka ki he ni'ihī 'oku e'a mai ai 'a e huelo 'o e fiefia 'a e 'Eiki' pea nau mo'ui ikuna', 'o ke fakakaukau kuo nau ma'u ha me'a mei he 'Otua' ka he'ikai te ke ala ma'u ia 'e koe. 'Oku 'ikai ke filifilimānako 'a e 'Otua'. 'I ho'o falala kia Kalaisi', kuo' ne fa'oaki ai 'i ho loto' ha mo'ui fo'ou mo fakakau koe ki hono fāmili' mo ngaohi ko e ke hangē ko hono 'Alo'. Lau 'a e Tohitapu' ke fafanga ho laumālie', 'o tui 'i he loto ma'ulalo ki he ngaahi me'a 'oku 'ikai ke ke mahino'i' 'i he 'ofa ki he 'Eiki ko Sisu', pea talangofua ki he'ene ngaahi fekau', pea 'e hoko mai kiate koe 'a e ngaahi enginaki. Na'e pehē 'e Sīsū, "Kapau 'oku' ke 'ofa 'iate au, pea fai 'eku ngaahi fekau'" (Sione 14:15). Manatu, ko e taumu'a 'o e ako Tohitapu' 'oku 'ikai ke langa ha tauhi'anga 'ilo koe'uhi' ke ke mākape hake ai ki he tu'unga ko e faiako 'i ho siasi'. Ko e fakalahi ho mahino' kuopau ke hoko mai ia, pea 'e malava pē ke ngāue'aki koe 'e he 'Eiki' ke fakahinohino ha ni'ihī; ka 'oku totonu ke mu'omu'a taha pē ho'o hoholi ke tatau mo Sīsū Kalaisi. Kapau te ke fakaofi atu ki he Tohitapu' mo e loto ma'ulalo 'i he tui, 'o fai talangofua ki hono ngaahi tu'utu'uni', te ke tutupu ai 'i he kelesi mo e 'ilo'i 'o e 'Eiki ko Sisu'. Ko e ngaahi angahala 'o e kakano' mo

e ngaahi ‘ahi’ahi ‘o e māmani’ ‘e mole atu hona mālohi’ ‘i ho’o mo’ui’, pea ko e tatau ‘o Sisu’ ‘e huelo atu meiate koe ki he kakai kehe’.

Kapau ‘oku te’eki ai ke ke tali ‘a Sīsū Kalaisi, tuku ke u fakapapau atu kia koe ‘oku malava ke ke ‘ilo’i ‘a e ‘Otua’, pea ‘oku malava pē ke ke a’usia ‘a e mo’oni ‘o ‘ene fakamo’ui’. Ka kuopau ke ke kamata mei he hala totonu’. Tala ki he ‘Eiki’, ‘oku’ ke fakahā ko e angahala koe, pea ‘oku’ ke tui na’e pekia ‘a Sīsū Kalaisi ki ho’o ngaahi angahala’. Kole kiate ia ke ne fakamo’ui koe. Kapau te ke tukulolo ‘o fai eni, kuo fakamolemole’i ai koe ‘e he ‘Eiki’ mei ho ngaahi angahala’ mo fakatupu ha mo’ui fo’ou ‘iate koe. Pea ‘e toki hoko ‘a e Tohitapu’ ko e tohi mahu’inga mālīe kiate koe, pea ‘e malava ke ke a’usia hono ivi liliu mo’ui ‘i ho’o mo’ui faka’aho’. Ko ia ai ‘oku ou na’ina’i ai kiate koe ke ke fai ‘a e ‘uluaki laka’. Tui ki he ‘Eiki ko Sīsū Kalaisi’, pea te ke mo’ui.

FOUNGA KE MA’U TOKONI

Kapau te ke siosio holo ‘oku kei ‘i ai pē ‘a e ngaahi siasi ‘iloa talu mei mu’a, ka kuo ‘i ai mo e ngaahi siasi fakamovetevete fo’ou lahi mo e ngaahi tui fakahala foki. Pea mahalo pē ko ho’o toki hoko pē ko ha Kalisitiane ‘i ha ki’i pepa (tuleki) na’a’ ke lau, pe ko ha taha na’e fakamo’oni atu kiate koe, pe ko ho’o fanongo ‘i ha malanga fakaletiō pe televīsone. ‘Oku ke ‘ilo, ‘oku totonu ke ke ako ‘iate koe pē ‘a e Tohitapu’, pea mahalo kuo’ ke ‘osi feinga, ka ‘oku ke fiema’u ha tokoni. Ko hai te ke hanga ki ai? Ko e siasi fē te ke ‘alu (pe kau) ki ai? Ko e fē ‘a e ngaahi tohi ‘oku totonu ke ke lau?

‘I he lesoni ko eni’ te mau fakahā atu ai kiate koe ‘a e founga ke tokoni atu ‘i ho’o ako ‘a e Tohitapu

’. Ko e ‘uluaki me’a’, kuopau ke ke fakafalala ‘i he Laumālie Ma’oni’oni. Ko hono ua, kuopau ke ke faka’atā koe ki he ngāue ‘a e kakai kuo me’a’ofa ‘aki kiate kinautolu ‘e he ‘Otua ‘a hono faiako’i ‘o ‘Ene folofola, pea te mau tala atu kiate koe ‘e anga fēfē hono fakafaikehekehe’i ‘o e kau faiako mo’oni mo e kau faiako fakahala.

I. KO E NGĀUE ‘A E LAUMĀLIE MĀ’ONI’ONI’

‘Oku ‘ikai totonu ke kamata ako ‘e ha taha ‘a e Tohitapu’ ta’ekau ai ha’ane mātu’aki fekumi ki he tokoni ‘a e Laumālie Mā’oni’oni’, ko ia ko e tokotaha fa’u totonu ia ‘o e Folofola’. Na’e fakamanatu mai eni ‘e Pita ‘i he’ene tohi, “...He kuo te’eki si’i ke ‘omeia ha palofisai ‘i he tu’utu’uni ‘a e tangata: ka na’e lea mei he ‘Otua ha kau tangata ‘i he takina kinautolu ‘e he Laumālie Ma’oni’oni” (2 Pita 1:21). Ko e Laumālie tatau pē na’a’ ne ue’i ‘a e kau tangata tohi ‘o e Tohitapu’ ‘oku nofo-loto ‘i he Kalisitiane’, pea ko ‘ene ngāue’ ke tataki ‘akitautolu ki he mo’oni ‘o e Folofola ‘o e ‘Otua’. Te ne fai ia ‘o kapau te tau fakamoleki hotau ivi fe’unga mo mapule’i kitautolu ke ako tokanga mo ako fakamāu ‘a e Tohitapu’.

A. Koe Hā ‘e Fai ‘e he Laumālie Mā’oni’oni’ Ma’au

Koe’uhi’ kuo ui ‘a e Laumālie Mā’oni’oni’ ko e “Laumālie ‘o e mo’oni’”, ko ia ai kuopau ke ne tataki ‘a e tokotaha ‘oku’ ne nofo-loto ai’ ki he ‘ilo mo’oni, pea te ne malu’i ia mei he ako ta’emo’oni’. Ko eni ia ‘a e me’a na’e lea ki ai ‘a Sione ‘i he’ene fakatokanga ki he ‘uluaki kau Kalisitiane’ ‘o fekau’aki pea mo e kau faiako ta’emo’oni’,

“Pea ko kimoutolu ‘oku mou ma’u pani mei he Toko-Taha-Tapu, ‘o mou ‘ilo a e me’a kotoa pē.

Tala'ehai ne u tohi kiate kimoutolu ko e pehē na'e 'ikai te mou 'ilo ki he mo'oni; ka koe'uhi na'a mou 'ilo ia; pea koe'uhi 'ilonga ha loi 'oku 'ikai mei he mo'oni ia. 'Ilonga 'a ia 'oku ne faka'ikai'i 'a e 'Alo, na'a mo e Tamai 'oku 'ikai te ne ma'u: ko ia 'oku ne fakamo'oni 'a e 'Alo 'oku ne ma'u mo e Tamai foki. Pea ko kimoutolu, 'oku kei nofo 'i homou loto homou pani ne mou ma'u mei he 'Ene 'Afio, pea 'oku 'ikai te mou 'oua pē ke ako'i kimoutolu 'e ha taha: kaekehe, ko e pani 'a 'Ene 'Afio 'oku ne ako'i tokua 'akimoutolu 'i he me'a kotoa pē, kae'uma'ā ko e koto mo'oni ia 'o 'ikai ko e loi, pea ko e me'a foki 'i he ako'i kimoutolu 'e he 'Ene 'Afio, ko ia mou nofo ma'u 'iate ia." (1Sione 2:20,21,23,27)

Fakatokanga'i fakalelei, 'oku talaange 'e Sione ki he kakai tui 'e 'ikai malava 'e ha taha ke fakahē'i kinautolu 'o fekau'aki mo e ngaahi mo'oni tefito 'o e Kosipeli' he kuo tākai (pe pani) kinautolu 'e Sīsū Kalaisi. 'Oku 'ikai toe kehe eni ia mei he mo'oni ko ia na'e fakahā 'i he lea 'a e 'Eiki', "Ka 'oka hoko mai 'a e Toko Taha ko ia, 'a e Laumālie 'o e Mo'oni, te ne tataki kimoutolu ki he mo'oni, hono kotoa; he tala'ehai te ne lea 'iate ia pē; ka 'ilonga ha me'a te ne fanongo ki ai, te ne lea'aki: pea te ne fakahā kiate kimoutolu 'a e ngaahi me'a 'oku tu'unuku mai" (Sn 16:13). Ko e Laumālie Mā'oni'oni' ('o fakafou 'i he folofola'), te ne tataki 'a e fānau mo'oni 'a e 'Otua' ki he faka-papau'i ko Kalaisi ia 'a ia kotoa pē na'a' ne lea'aki, pea na'a' ne mate mo'oni ma'a e kau angahala, toetu'u mei he pekia', ma'u hake ki Hēvani, pea 'e toe foki mai. Kaungāme'a Kalisitiane, mahalo pē na'e 'ikai ke ke fu'u ako lelei ki hano ako 'o

e Tohitapu', ka 'oku ou fakapapau atu 'e fakahā atu 'e he Laumālie Mā'oni'oni' 'a e ngaahi mo'oni nāunau'ia lahi 'i he Folofola' 'a e ngaahi tokāteline 'e fakamālohi'i ai ho'o tui', fakalahi ho'o fiefia', pea fakamafeia'i koe ke ke mo'ui ikuna 'i ho'o mo'ui faka-Kalisitiane'. Ke ke ma'u 'a e ngaahi me'a 'ni, kuopau ke ke ako 'a e Tohitapu' 'i he loto-angavaivai mo falala kiate ia.

B. Ko e Hā 'e 'IKAI Fai 'e he Laumālie Mā'oni'oni' Ma'au

Ko e fatongia faiako 'o e Laumālie Mā'oni'oni', 'oku 'ikai ko ha founa nounou fakafaimana ia ki hano mahino'i ngofua 'o e ngaahi veesi 'o e Tohitapu'. 'E 'ikai te ke hoko koe ai ko ha fu'u mataotao 'i he Tohitapu' ko e 'uhinga' pē ko ha'o lotu ki he'ene tataki'. Ko e uike kotoa pē 'oku ma'u mai ai 'a e 'ā tohi mei he kakai 'oku nau pehē kuo fakahā ange kiate kinautolu 'e he Laumālie 'o e 'Otua' 'a e faka'uhinga totonu ki ha konga folofola, kuo te'eki ai ('i he'enu fakakaukau') ke 'oange 'e ha taha ia 'a e 'uhinga totonu'. Ka ko e ngaahi ma'u fakahā ko ia', 'oku nau fa'a fepakipaki 'iate kinautolu pē. Kuo 'i ai 'a e tokotaha ia kuo hala! Pea 'oku fa'a ma'uhala 'e he kau Kalisitiane fo'ou' 'i he'enu pehē, koe'uhi' kuo nau lotu ki he tataki 'a e Laumālie' 'e 'ikai malava ai ke hala ha'anau faka'uhinga' 'o e Tohitapu'. Kae hili hano ako'i ha tangata ki he lea totonu na'e hiki ai mei ai 'a e Tohitapu', pea' ne ma'u mo e mahino fakalukufua 'o e Tohitapu', pea' ne talaange ai kiate kinautolu: na'a nau ta'efakatokanga'i ha tu'u ha fo'i kalama; pe na'e 'ikai ke nau ma'u lelei 'a e 'uhinga kakato ki he konga tohi'; kuo nau 'ita 'o pehē, "Ka ko eni

ia na'e talamai 'e he Laumālie Mā'oni'oni'!" Kuo ngalo ia 'i he kakai ko eni' kuo 'omai 'e he 'Eiki' 'a e Tohitapu' 'i he ngaahi lea fakaetangata 'a ia na'e ue'i 'e he Laumālie Mā'oni'oni' ki he kau tangata tohi' ke nau ngāue'aki, pea 'oku 'amanaki mai 'a e 'Otua' ke tau mahino'i ia 'o fakatatau ki he lao totonu 'o e kalama' mo e mahino'. Kapau na'e fiema'u pē 'e he 'Otua' ia ke fakahā'i mai ia 'i ha ki'i le'o mei loto pe ko ha fa'ahinga 'o ha mana, na'e 'ikai hela'ia ia hono 'omi 'a e Folofola kuo tohi'. 'Oku' ke sio, na'a' ne 'ilo 'oku tau fiema'u ha Tohi ma'u mafai ke fakafuofua ki ai hono finangalo', kae'uma'a hono fakafuofua fakapotopoto 'okinautolu 'oku nau lea fakafofonga ki he 'Otua'. Ko hono ako 'o e Tohitapu' kuopau ke fai ia 'i he founga fakasaienisi, 'o fakakaukau ki hono tupu'anga' mo hono ngaahi fatunga fakahisitōlia' pea mo e ngaahi faka'uHINGA totonu ki he ngaahi lea 'oku ngāue'aki'.

Ko ia ai 'oku totonu ke kole 'e he Kalisitiane kotoa pē ki he Laumālie Mā'oni'oni' ke ne ngaahi 'a e ngaahi mo'oni nāunau'ia 'o e Folofola' ke mo'oni mo mahu'inga ki he'ene mo'ui', ka 'oku 'ikai totonu ke ne 'amanaki 'e hoko 'a e fika tolu 'o e Tolutaha'i 'Otua' ko e fakafetongi ia ki ha'ane ta'utu hifo ke ako tokanga mo fakamāu 'a e Tohitapu'.

II. KO E NGĀUE 'A E KAU TANGATA MOHU-TUFAKANGA

Tanaki atu ki he tokoni 'oe Laumālie Mā'oni'oni', kuopau ke ke fakatokanga'i 'oku' ke fiema'u 'ae ngāue 'akinautolu 'oku 'i ai honau tufakanga' (pe mohu 'i he me'a'ofa 'o e laumālie'). 'Oku fakamafafa'i mai 'e he Fuakava Fo'ou' kuo teuteu'i 'e he Laumālie 'o e 'Otua' ha kakai 'e ni'ihī ki hono ako'i

‘o e kau mā’oni’oni’. Pea ‘oku’ ne ‘omai ‘a e ngaahi fakā’ilonga ‘o e ‘ilo’i ‘o e kau faiako falala’anga’ mei he kau faiako ‘oku ‘ikai mo’oni’, pea mo ne fakahā ki he kakai tui’ ‘a e founa totonu ‘o ‘enau fakafeangainga kiate kinautolu kuo fakanofa ‘e he ‘Otua’ ke fakamatala’i ‘a e Tohitapu’.

A. Ko Hono Fakaai ‘e he ‘Otua’ ‘a e Kau Faiako’

Ko e tohi Ngāue’ mo e ngaahi ‘ipiseli’ kuo fonu ‘i he kau tangata na’e ngāue’aki ‘e he ‘Otua’ ke fakahinohino ‘a e toenga’ ‘i he ngaahi mo’oni ‘o e Tohitapu’. Ko e ‘iunoke mei ‘Itiopea’ na’a’ ne lau ‘a ‘Aisea 53, ka na’e ‘ikai ke ne mahino’i ia kae ‘oua leva kuo fakahā’i ange ‘e Filipe ko e konga tohi ko ia’ na’e tuhu ia kia Sīsū (Ngāue 8:26-40). Ko e tufunga lea ko ia ko ‘Apolosi’ na’a’ ne fiema’u ha fakahinohino mea ‘Akuila mo Pisila kimu’a pea’ ne toki fai ha ngāue ma’ongo’onga (Ngāue 18:24-28). Na’e pehē ‘e he ‘aposetolo ko Paula’, ‘i he ngaahi me’a ko ia na’e foaki ‘e Kalaisi ma’ae siasi’, na’e foaki ma’ae ni’ihi ko e faifekau mo e faiako (‘Efesō 4:11). Na’a’ ne fakahaa’i ‘a e mahu’inga ‘o e ako’i ‘o e Tohitapu’ ‘i he’ene talange kia Timote,

“...ke ke tuku ia ki ha kau tangata alafalala’anga ke tauhi, ko ha ni’ihi te nau mafai ke ako’aki ki ha kakai kehe foki” (2 Timote 2:2).

Ko ia ai, kuopau ke tau fakatokanga’i kuo faka’inasi ‘e he ‘Otua’ ha ni’ihi pau koe’uhi’ ko e fai ‘o e ako’ ‘i he siasi’. Pea ko e me’a tatau pē ia ‘oku fai ‘e he Laumālie Mā’oni’oni’; ‘a ia ‘oku’ ne fakamo’oni’i ki ho loto’ ‘a e ngaahi mo’oni ‘o e Folofola’ mo malu’i ko e mei he faihala’, kuo’ ne teuteu’i kinautolu ke tokoni’i koe ke ke mahino’i ‘a e Tohitapu’. Ko ia ai, ‘oua na’a’ ke feinga ke ke

‘ata’atā mei he tokoni ‘a ha taha. Ko e Kalisitiane matu’otu’a kotoa pē ‘oku nau fakahā hono tokoni’i kinautolu ‘e he ngaahi malanga na’a nau fanongo ai, kae’uma’ā ‘a e ngaahi tohi na’a nau lau. ‘Oku ou hounga’ia lahi ‘i he’eku tama’i mo e kau faiako Tohitapu lahi. ‘Io, kuo foaki ‘e he ‘Otua’ ha kau faifekau mo ha kau faiako ma’ae siasi’, pea ko e tokotaha tui ‘oku’ ne ta’ofi ia mei he fanongo kiate kinautolu’ ‘oku’ ne fakafaingata’a’ia’i ‘e ia ‘a ‘ene fakalakalaka fakalaumālie pē ‘a’ana’.

B. Ko e Ngaahi Faka’ilonga ‘o e Kau Faiako Falala’anga’

Ko e fehu’i mahino ia ‘oku fehu’i ‘e he tokotaha tui fo’ou’ ‘i he’ene kumi tokoni ki he’ene ako ‘a e Tohitapu’, “‘E founga fēfē ha’aku ‘ilo’i ko e kau faiako fē ‘oku fālala’anga’?” ‘Oku ‘ikai fe’unga ke te tui ‘oku ako’i ‘e ha taha ‘a e mo’oni ‘a e ‘Otua’ koe’uhi’ pē ‘oku’ ne lea’aki, he ko e taha ‘oku lea ‘i he loto-ma’u’ ‘e malava pē ko ia ‘oku lahi taha ‘ene loto puputu’u’. ‘Oku totonu ke tau mātu’aki hounga’ia ‘i hono fakahā mai ‘e he Tohitapu’ ‘a e faikehekehe ‘o e kau faiako mo’oni’ mei he kau faiako ta’emo’oni’. ‘Oku’ ne fakahinohino mai kiate kitautolu ‘e ha’u ‘a e fili ‘o e Kosipeli’ mo ha tokāteline ta’ekakato fekau’aki mo Kalaisi, pea te ne fakata’e’aonga’i ‘a e fakamo’ui ‘i he kelesi’ ko e me’a ‘i he tui’ ‘ata’atā pē. Ko hono fakalea ‘e taha’, ‘e ‘ikai te ne fakahā na’e ‘Otua mo tangata ‘a Sīsū Kalaisi, pea te ne ‘omai ‘a e founga ‘o e fiema’u ke te ngāue ke ma’u ai hoto fakamo’ui’. Ko e ‘aposetolo ko Sione’ na’a’ ne tuhu’i mai ‘ae hanga ‘e he tui fehalaaki fekau’aki mo Kalaisi’ ‘o

faka'ilonga'i 'a e kau faiako ta'emo'oni' 'i he'ene tohi,

“E kaungā loi ki he toko taha ko ia 'oku ne faka'ikai'i 'o pehē, 'oku 'ikai ko e Misaia 'a Sisū? Ko eni ia 'a Fiekalaisi, 'a ia 'oku ne faka'ikai'i 'a e Tamai mo e Alo. 'Ilonga 'a ia 'oku ne faka'ikai'i 'a e Alo, na'a mo e Tamai 'oku 'ikai te ne ma'u: ko ia 'oku ne fakamo'oni 'a e Alo 'oku ne ma'u mo e Tamai foki.” (1 Sione 2:22,23).

Fakatokanga'i ko e talafekau 'a Setane' 'oku' ne faka'ikai'i 'ae Tamai' pea mo e Alo', 'a ia 'oku' ne fakasitu'a'i 'a e mo'oni 'oku' na tatau pē 'i hona anga 'Otua'. Ko e fehalaaki eni 'o e kakai 'i he ngaahi 'aho 'o Sione'. Na'a nau pehē 'oku nau tui ki he 'Otua ko e Tamai', pea ko e hoko mai 'a Sisū Kalaisi' meiate ia, ka 'oku nau faka'ikai'i 'a e mo'oni 'o hono anga 'Otua mo tangata'. Ko e pehē 'o 'enau fakasitu'a'i 'o 'ene pekia ko hotau fetongi' kae'uma'ā 'ene toetu'u'. Ko e manako ia 'o e t'voló ke ne fakapuputu'u'i 'a e kakai', 'o ne 'ai 'a e kakai fielotu mo fakangalingali' ke nau 'omi 'a e ngaahi fakakaukau 'oku ma'ulalo hifo 'a Kalaisi ia 'i he 'Otua', ko hono faka'ikai'i ia 'o 'ene pekia pea toetu'u 'i he sino pē ko ia'. Ko ia ai, kuo lahi 'a e ngaahi lotu kehekehe kuo 'asi hake 'i he hisitōlia 'o e siasi' 'oku nau 'omai 'a e fakakaukau hala 'o Kalaisi mo 'ene ngāue'. Ka ko e kau faiako kuo fakanofa 'e he 'Otua', 'e 'ikai 'aupito te nau afe mei he'enau tui ki he 'Otua 'a Sisū Kalaisi'. 'Oku nau fakamama'u ma'u ai pē kiate ia 'i he fakaofofo, pea lea fakataha mo Tomasi, “Ko hoku 'Eiki mo hoku 'Otua” (Sione 20:28). Pea 'oku nau tui 'ikai toe veiveiua ki he toetu'u 'a Kalaisi'. Ke ke fekumi koe ki ha faiako Tohitapu pehē, ko e tokotaha 'oku

‘ne fakahā mahino ‘ene tui kia Sīsū Kalaisi’ ko e ‘Otua mo tangata ‘i he sino pē taha, pea ‘oku’ ne fakapapau’i na’e pekia ‘a Kalaisi ko e totongi huhu’i ‘o ‘etau ngaahi angahala’, toetu’u mei he pekia’, pea ma’u hake ia ki Hevani ‘i ha sino’i tangata kuo fakanāunau’i.

‘Oku toe faka’ikai’i foki ‘e he kau faiako ta’emo’oni’ ‘a e ma’u ‘o e fakamo’ui’ ‘i he kelesi’ koe me’a ‘i he’ete tui’ ‘ata’atā pē, ‘a e tokāteline ‘i he uho ‘o e Kosipeli’. ‘Oku totonu ke ke ta’ofi koe mei ha taha ‘oku’ ne fakahā mai kuopau ke ke muimui ki he ngaahi ‘aho kātoanga faka-Siu’ pe ko e tauhi ‘o e Sāpate’. Ko ‘ene toe tānaki atu pē ‘e ha taha ‘i ha fa’ahinga taimi pē ha toe fa’ahinga ouau ki he tui’ ko e founa hotau fakamo’ui’, ‘oku ‘ikai ko ha talafekau ia mei he ‘Otua’. Fanongo ki he fakatokanga ‘a Paula’,

“Ko ia ke ‘oua na’a ai ha taha te ne anga’i kimoutolu ‘i ha kai pē ha inu, pē ‘i ha me’a hangē ko ha kātoanga, pē ha fakamāhina fo’ou, pē ha Sāpate; He ko e ngaahi me’a ko ia ko ha ‘ata pē ‘o ha ngaahi me’a ka hoko, ka ko e sino ‘o e ngaahi me’a ko ia ‘oku tefito kia Kalaisi.” (Kolose 2:16,17)

Na’e toe taliteke’i mo ia ‘e Sione ‘a e ngaahi ouau fakamamalu ‘oku toe tanaki fakalahi mai ki he Kosipeli’, ‘o ne talaange ki he kakai tui’ ke nau hoko atu pē ‘i he mo’oni’ ‘o hangē ko ‘enau ‘uluaki fanongo’.

“Ko kimoutolu na, tuku ke nofo ma’u ‘i homou loto ‘ae me’a kuo mou fanongo ki ai mei he kamata’anga. Kapau ‘e nofo ma’u ‘i homou loto ‘ae me’a kuo mou fanongo ki ai mei he

kamata'anga, pea te mou nofo ma'u kimoutolu foki 'i he 'Alo pea 'i he Tamai." (1Sione 2:24)

Kapau te ke lau 'a e tohi Ngāue' mo e ngaahi 'ipiseli 'a Paula', te ke 'ilo ai ko eni ia 'a e fekau 'o e fakamo'ui' 'i he tui' pē. 'I he fanongo 'a e 'iunoke mei 'Itiopea' ki he fakamatala'i 'e Filipe 'a 'Aisaia 53, na'a' ne fehu'i ke ne papitaiso. Na'e talaange leva 'e Filipe, "Kapau 'oku' ke tui 'aki ho loto'kotoa, te ke lava" (Ngāue 8:36-38). 'I he 'unu'unu mai 'a e pule pilisone' mo e tetetete kia Paula mo Sailosi' 'o ne fehu'i, "Hou'eiki, ko e hā 'eku me'a 'e fai ke u mo'ui'?", na'a' na tali ange, "Tui ki he 'Eiki ko Sīsū Kalaisi' pea te ke mo'ui, 'a koe pea mo ho fale'" (Ngāue 16:30-33). Hili ange ha ngaahi ta'u si'i, na'e toe tohi fiefia 'e Paula:

"Ko ia tau tuku ke fakatonuhia'i kitautolu 'i he tui, ka tau ma'u melino ai mo e 'Otua' 'i hotau 'Eiki ko Sīsū Kalaisi'" (Loma 5:1).

Ko e tangata mo'oni 'a e 'Otua' 'oku' ne tui ki he anga 'Otua mo'oni mo e anga tangata 'o Kalaisi', pea 'oku' ne taukave'i 'ene pekia' mo 'ene toetu'u'. Te ne toe fakahā fakapatonu 'ene tui ko e fakamo'ui' 'oku' 'i he kelesi pē ko e me'a 'i he tui', pea 'e 'ikai ha fa'ahinga ngāue 'i ha fa'ahinga founga 'e malava ke tokoni'i ai kita ke te ma'u 'a Hēvani.

C. Ko e 'Ulungaanga Totonu ki he Kau Faiako'

Kuo tau a'u mai eni ki he fehu'i ko eni', "Ko e hā hono totonu 'o 'eku fakafeangai ki he kau tangata 'a e 'Otua' kuo fakatufakanga'i kinautolu ko e kau faiako 'o e Tohitapu'?" 'Oku totonu ke tau fakamālō ki hotau 'Otua' koe'uhi' ko kinautolu pea manatu'i kinautolu 'i he lotu. Na'e fakae'a

‘e Paula ‘oku taau mo e faka’apa’apa ‘akinautolu ko e kau taki ‘i he siasi’ ‘o ne toe tanaki mai ‘o pehē, “kae’uma’ā ‘akinautolu ‘oku fakafitefita’a ‘i he malanga’ mo e faiako’ (pe ‘i hono ako’i ‘o e tokāteline)” (1Tim. 5:17). ‘Oku ‘ikai ‘uhinga eni ‘oku ‘ikai ha fehalaaki ‘a e kau faiako ‘o e Tohitapu’, koe’uhi’ ‘oku ‘i ai pē ‘a e faikehekehe ‘i he faka’uhinga ‘o ha ngaahi kongā tohi ‘iate kinautolu ko e kau tangata mateaki mo tui ki he ngaahi tefito’i tokāteline ‘o e tui’. ‘I ho’o ako ‘a e Tohitapu’ ‘iate koe pe’, ke ke siofi tokanga ‘a e ngaahi fakamatala ‘a e kau faiako’, lau pea mo ha ngaahi liliu (pe paaki) kehekehe, ma’u mo ha ngaahi fale’i lelei pea ngāue’aki mo ha tohi fakamatala pē fakahinohino (tikisinale) ‘o e Tohitapu’. ‘I ho’o fakamāu faka’osi’, ke ke kau koe ki he siasi ‘oku’ ke tui ‘oku nau ako’i totonu ‘a e Tohitapu’. ‘Oku ‘ikai totonu ke ke lau ‘oku māluai pe loto ta’emahino ha taha koe’uhi’ pē ko ha’amo faikehekehe ‘i ha fanga ki’i me’a iiki pe ta’emahu’inga pē. Manatu’i, na’a mo e kau tangata mateaki’ ‘oku nau faikehekehe ‘i ha ngaahi “lia ‘e ni’ihi ‘o e tokāteline’ talu mei he kamata’anga ‘o e siasi’.

Kapau te ke ako ‘a e Tohitapu’ ‘aki ha ‘atamai-fiefanongo mo ha loto talangofua, te ke tutupu ‘i he kelesi’ mo e ‘ilo’i ‘o e ‘Eiki ko Sisu’. ‘E fakalalahi ai pē ho’o hoko ‘o tatau mo e ‘Alo’o e ‘Otua’, pea ko ia ‘a e fiema’u matemat’ ‘a e ‘Eiki’ kiate koe’!

FAKA’UHINGA’I HANGATONU ‘OE FOLOFOLA’

‘I he taimi ‘e ni’ihi ‘oku fa’a ‘ahi’ahi’i ai e kakai’ ke nau tafoki ai mei he’enau ngaahi feinga kotoa pē ke mahino’i ‘a e Tohitapu’. ‘Oku hangē ia

ko e taimi kotoa pē ‘oku nau tali ai hano fakamatala’i ha konga tohi, kuo ha’u ha taha ia mo ha fakakaukau kehe. ‘Oku kamata leva ke nau fifili, “‘E malava fēfē ke mahino’i pau ‘e ha taha ‘a e me’a ko ia ‘oku lea’aki ‘e he Tohitapu’?” ‘Io, ‘oku fiema’u ‘e he ‘Otua’ ke tau mahino’i ‘ene Folofola’, ka ne ‘ikai ia he’ikai te ne ‘omi ia kiate kitautolu. Kapau ‘oku faka’uhinga’i ‘a e folofola’ ‘i ha ngāue fakamahamahalō, pea tā ‘oku ‘ikai ke ‘aonga kiate kitautolu ha fakahā kuo tohi.

‘Oku malava ke tau ‘ilo fakapapau ‘a ia ‘oku ako ki ai ‘a e Tohitapu’, ka kimu’a ke tau faka’uhinga’i totonu ia’, kuopau ke tau lau ia ‘o hangē ko e fai ki ha tohi ‘oku mo’oni mo mahu’inga. Na’e ‘ikai hiki ia ‘i ha fa’ahinga lea fakafufā pe fakalangi ke toki faka’uhinga’i pē ‘e ha ni’ihi ‘oku nau ma’u ha fakapulipuli fakafaimana. Na’e hiki ‘e he kau tangata’ ‘a e ngaahi me’a na’e hoko mo’oni, pea mo fakahā ia ki ho nau ngaahi to’utangata’ ‘i he lea mahino ngofua. Ko ia ai kuopau ke tau ngāue’aki ‘a e lao totonu fakakalama mo fakaemahino ki hono ako ‘o e Tohitapu’, pea ‘e takiekina ai kitautolu ki hono faka’uhinga’i hangatonu ia’.

I. KO E ‘UHINGA ‘O E FAKA’UHINGA’I HANGATONU’

Ko hono faka’uhinga’i hangatonu fakatohi ‘o e Tohitapu’ ko e tefito’i lao ia ki hono ako ‘o ia’, pea ‘oku tu’u ia ki he konga tohi kotoa tuku-kehe pē ‘o kapau ‘oku tuhu fakakongatohi ‘a hono ‘uhinga’ ‘i hono fakamatala’i ia’. ‘O hangē ko e fakapoto taau na’e fai ‘e ha taha, “kapau ‘oku ‘uhinga lelei pē ‘a hono ‘uhinga hangatonu fakatohi’, ‘oua na’a’ ke toe fekumi ki ha toe faka’uhinga telia na’a hiliange

ia ‘oku ‘ikai hano ‘uhinga”. Na’e ngāue’aki ‘e he’eku tamai’ (Dr. De Haan Sr.) ko e fakatātā ‘o e tefito’i lao ko eni’, ‘a ‘Aisea 13:6-9, ‘a ia ‘oku talanoa ki he taimi ‘e liliu kakato ai ‘a natula.

Na’a’ ne pehē, “Ko e ‘uhinga fakahangatonu eni ki he taimi ‘e pule ai ‘a Sīsū ‘i he māmani’ mo fokotu’u hono pule’anga’. Ko kinautolu ‘oku nau fu’u tō ki hono faka’uhinga’i fakalaumālie ‘o e Folofola’ te nau pehē ‘oku ‘i ai ‘a e me’a ‘oku fakafofonga’i ‘e he ulofi’, pea pehē ki he lami’ pea mo e laione’. Pea ‘oku ‘i ai mo e ni’ihi te nau talamai ‘oku ‘uhinga ‘a e konga tohi ko eni’, ki ha ‘aho ‘oku ha’u ‘e fakamelino ai ‘a e ulofi’— ‘a ia ko ha fakafofonga ia ki ha siasi faka-Kalisitiane— mo fakataha mo e ngaahi siasi pe lotu kehe’. Ka ‘o kapau te tau kamata ke tau faka’uhinga ‘i he founa ko eni’, ‘e hoko ‘o lelei pe kovi tatau pē ‘a e fakamahamahalo ‘e taha mo ha toe faka’uhinga pē. Kapau te tau ngāue’aki ‘a e founa ko eni’, te u pehē ‘e au ko e ulofi’ ko ‘Amelika ia, koe laione’ ko Pilitānia, pea koe pea’ ko Lāsia; ‘a ia ko e ‘uhinga ‘o e konga tohi ko eni’ ko ha fakamelino ‘i he vā ‘o e ngaahi fonua ko eni’ ‘e tolu. Ko e ngaahi māfihunga ia ‘o e faka’uhinga fakalaumālie’.” Na’e faka’osi ‘e he’eku tamai’ ‘o pehē, “Fēfē fau hono faingofua ange ke mahino’i ‘i hono faka’uhinga hangatonu’, ‘a ia ‘i he hoko mai ‘a Sisu’ pea fokotu’u mo hono pule’anga’, na’a mo e fanga manu totolo’ te nau femelino’aki, mo anga lalata, pea mole ho nau natula keina’, mo nonofo fakataha ‘i he malu mo e hao ‘i he fe’ofo’ofani”.

‘O hangē ko ia na’aku lave ki ai kimu’a’, ko e fōtunga ‘o ha konga tohi ‘i hono ‘uhinga hangatonu

fakakongatohi' 'e malava ai ke tala 'e ha taha pe 'oku fiema'u ke faka'uhinga'i faka-fakatātā. Hangē ko ia 'ia Mātiu 23:14, ne kalangaaki'i ai 'e Sīsū 'a e kau Fālesi', " 'oku mou folo kotoa 'a e ngaahi 'api 'o e kau uitou' ". 'I heni 'oku totonu ke tau mahino'i 'a e 'ikai malava ke ke kai ha fu'u va'a papa pe ko ha fo'i fa'o 'o ha fale; ko ia ai 'oku tau 'ilo 'oku 'uhinga faka-fakatātā 'a e lea 'a e 'Eiki ko Sīsū'. He ko e kau tangata ko eni' na'a nau fakatu'umālie'i kinautolu mei he koloa 'a e kau uitou'. Manatu'i faka'uhinga'i fakahangatonu 'a e konga tohi kotoa pē tukukehe kapau 'oku 'ikai 'uhinga lelei ia.

II. FAKA'UHINGA FAKAHANGATONU' MO E FAKA'UHINGA FAKA-KIKITE'

Ko e tokolahi 'oe kau ako Tohitapu' 'oku nau tui ki he tefito'i lao 'oe faka'uhinga fakahangatonu', ka ko e ni'ihi 'oku 'ikai ke nau fai pehē ki he ngaahi konga tohi fakakikite 'o e Folofola'. 'Oku nau taukave'i ko e konga lahi 'o e ngaahi kikite' na'e fakataumu'a pē ia ki 'Isileli pea 'e 'ikai fakahoko ia koe'uhi' kuo li'aki 'e he pule'anga ia ko ia' 'a Kalaisi'.

Pea ko e kikite ko ia ki hono fakafoki 'o Pālesitaine ki he malumalu 'o e pule 'a Sīsū Kalaisi', kuopau ke faka'uhinga'i fakalaumālie ia 'o faka'uhinga ia ki he siasi'. 'I he fai pehē 'e ha taha, 'e hoko ai 'a e ngaahi kikite ma'ongo'onga ia 'o e Tohitapu' 'o māngo'a 'i hono faka'uhinga'. 'Oku totonu ke faka'uhinga'i fakahangatonu pē 'a kinautolu kae malava ke 'i ai ha nau mahu'inga kiate kitautolu. Pea 'e 'ikai ha palōpalema ke fetaulaki

mo ia kapau ‘e tauhi ‘a e ongo laomahinongofua ko eni’

(i) *“Ko e lao ‘o e faka’uhinga fakatatau ki ha vaha’a taimi”* — (ii) *“Ko e faka’uhinga fakatatau ki ha ‘uhinga mataua (pe lōua)”*

Ko e lao fakavaha’ataimi ‘, ko hono fakatokanga’i ‘a e anga ‘o e sio mai ‘a e kau palōfita ‘o e Fuakava Motu’a’ ki ha ongo me’a ‘e ua pe lahi ange ‘e hoko ‘i he kaha’u’, ‘o ‘ikai fakatokanga’i ‘e malava pē ke faikehekehe ‘aki (pe māvahevahe ‘aki) ha ngaahi senituli. Ko e sio fakakikite’ ‘oku hangē ia ko ha taha ‘oku sio atu ki ha ongo tu’unga mo’unga ‘oku ‘asi mai mei he mama’o’. ‘Oku hā vaofi mai ‘a e ongo tumutumu’, ‘o ‘ikai ke ‘omi ha fakafuofua totonu ‘o e fālahi ‘o e tele’a ‘i hona vaha’a’. Ko e kau palōfita ‘o e Fuakava Motu’a’, ‘oku nau fa’a lea ‘o fekau’aki mo e mu’aki hoko mai ‘a Kalaisi’ mo ‘ene toe foki ‘angaua mai’ kae ‘ikai ke nau mu’aki fakafuofua’i mai ‘a e hā mai ‘o e kuonga ‘o e siasi’ ‘i hona vaha’a’. Hangē ko ia ‘oku hā ‘ia Luke 4:17-20, na’e lau ai ‘e Sīsū ‘a e kongā tohi meia ‘Aisea 61 ‘i ha falelotu faka-Siu. Na’a’ ne lau ‘a e veesi ‘uluaki’ mo e kongā ‘o e veesi ua’, ‘o ne faka’osi ‘aki ‘a e kongā ‘oku pehē,” ke fanongonongo ‘a e ta’u lelei ‘o e ‘Otua’” kimu’a ia ke ne a’u ki he kongā ‘oku pehē,” mo e taimi sauni ‘o e ‘Otua’”. ‘E ‘ikai fakahoko ‘a e kongā fekau’aki mo e ‘aho sauni ‘o e ‘Otua’ kae ‘oua leva kuo toe foki mai ‘a Kalaisi, ka na’e ‘ikai ke fu’u sio lelei ‘a ‘Aisea ia ki he ngaahi ta’u vaha’a ‘o e mu’aki ha’u mo e toe foki mai ‘a Kalaisi’.

Ko e lao ‘o e faka’uhinga lōua’ ‘oku meimei faitatau pē mo e lao fakavaha’a taimi’. Ko hona

kehekehe pē, ‘i he founa hono ua’, ‘oku ‘uhinga ia ki he taimi ‘oku vavalō’i ai ‘e he palōfita’ ha me’a ‘e hoko, ka ‘i he taimi tatau pē ‘oku tuhu ai ‘ene lea fakakikite’ ki ha ongo me’a kehekehe ‘e ua ‘e hoko ‘i he kaha’u’. ‘A ia ‘oku hoko ‘a e ‘uluaki me’a’ ko e fakahoko fakakonga pē ‘o e kikite ko ia’ ka ‘oku kei tuhu pē ‘a e kikite tatau ki ha me’a ‘e toki hoko ‘i he kaha’u’ ko hono fakakakato. Ko e fakatātā ki heni ‘oku hā ‘ia Ngāue vahe 2, ‘oku fakahā ai ‘e Pita ko hono lilingi mai ko ia ‘o e Laumālie Mā’oni’oni’ ‘i he ‘aho ‘o e Penitekosi’, na’e vavalō’i mai ia mei he ta’u ‘e 800 kimu’a:

“Ka ko eni ia na ‘e folofola’aki ‘i he palōfita ko Sioeli. ‘Oku me’a mai ‘a e ‘Otua, Pea ‘e hoko ‘o pehē ‘i he kuonga fakamui, te u lilingi ha me’a mei hoku Laumālie ki he kakano kotoa pē; pea ‘e toki palofisai ‘e homou ngaahi foha mo homou ngaahi ‘ofefine pea ko e kau talavou ‘omoutolu te nau mata vīsone, pea ko e mātu’a ‘omoutolu te nau fa’a misi: ‘Io, na’a mo ‘eku kau tamaio’eiki mo ‘eku kau kaunanga, te u lilingi ha me’a mei hoku Laumālie kiate kinautolu foki ‘i he kuonga ko ia, pea te nau palofisai, Pea te u ‘ai ha ngaahi me’a faka’ofo ‘i he langi ‘i ‘olunga, mo ha ngaahi faka’ilonga ki māmani ‘i lalo, ko e toto, mo e afi, mo e ngaahi pou kohu: ‘E liliu ‘a e la’ā ‘o po’uli, mo e māhina ‘o toto, ‘i he tei hoko ‘a e ‘aho ‘o e ‘Eiki, ‘a e ‘aho lahi mo ‘ilonga.’” (Ngāue 2:16-20).

‘Oku fakafokifā pē ‘etau fakatokanga’i na’e ‘ikai fakakakato kotoa ‘a e fo’i kikite ko ia mei he Fuakava Motu’a’ ‘i he ‘aho ‘o e Penitekosi’, he na’e ‘ikai ke fakapo’uli ai ‘a e la’ā’ mo kanototo ‘a e mahina’. Ko hono hua’i mai ‘o e Laumālie Mā’oni’oni’ ko e kongā pē ia ‘o e kikite na’e fai ‘e

Sioeli', 'a ia na'e toe 'uhinga pē ia ki he fakafoki mo fakafou fakalaumālie 'o 'Isileli', kae'uma'ā 'ene tuhu ki he ngaahi faka'ilonga fakaofo 'e hoko 'i he toe hoko 'angaua mai 'a Kalaisi'.

Ko ia ai 'i ho'o lau 'a e ngaahi kikite 'o e Tohitapu', hanga 'o fakafai-kehekehe'i 'a ia kuo 'osi hoko mei he ni'ihī 'oku kei tuhu ki he kaha'u'. Ko hono ngāue tokanga 'aki 'a e lao fakavaha'a taimi mo e lao 'o e faka'uhinga lōua', te ke malava ai ke ke mahino'i lelei ange ai 'a e ngaahi konga tohi fakakikite 'o e Tohitapu'.

III. FAKA'UHINGA FAKAHANGATONU' MO E FAKA'UHINGA FAKATĀTĀ

Ko e lao ke tau faka'uhinga'i fakahangatonu 'a e Folofola', 'oku 'ikai 'uhinga ia ke tau li'aki ai 'e kitautolu 'a e 'uhinga fakatātā 'i he Tohitapu'; 'oua 'aupito! Pea 'oku 'ikai 'omai 'e he ngāue'aki 'o e ngaahi faka'uhinga fakatātā' ha fu'u faingata'a fēfē. 'I he tohi 'a Taniela vahe 2, ko e talanoa ia ki ha misi 'a Nepukanesa pea 'oku toe fakahā mai pē 'i ai mo hono 'uhinga'. Kuo ngalo ia 'i he tu'i' 'a 'ene misi', ka kuo fakamafeia'i 'e he 'Otua' 'a Taniela ke ne fakahā kiate ia 'a ia na'a' ne misi ki ai' pea mo hono 'uhinga' foki. Na'e fakamatala'i 'e he tangata 'a e 'Otua' ha fu'u 'imisi lahi, pea ko hono 'ulu' ko e koula, uma' mo e fatafata' 'i he siliva, ko e kongaloto mo e alanga 'o e palasa, pea mo hono va'e' ko e ukamea ('aione). Na'a' ne fakamanatu'i ki he'ene 'afio' na'e faka'auha 'a e fu'u 'imisi' 'e ha fu'u maka lahi na'e teka mai 'o te'ia ai. Pea ne hoko atu ke fakamatala'i ko e koula, siliva, palasa' mo e konga 'aione 'o e fu'u 'imisi', ko e fakataipe ia ki ha ngaahi mafai lalahi kehekehe 'e fā te nau pule hokohoko 'i māmani — Papilone,

Pesia, Kalisi pea mo Loma. ‘Oku ‘ikai faka’ikai’i ‘e he faka’uhinga fakahangatonu’ ia ‘a e ‘uhinga fakataipe ‘o e ‘imisi na’e misi ki ai ‘a Nepukanesa. Ka ‘oku’ ne ‘omi ‘a e ngaahi fakatātā ko ia’ ko e fakafofonga ‘o e ngaahi pule’anga mo’oni ‘e fā ‘i he hisitōlia’.

‘E malava pē ke pehē ‘e ha taha ia, ko ‘etau fakahā ko ia ‘oe ngaahi faka’ilonga ‘ia Taniela 2 ‘oku tatau pē ia mo e faka’uhinga’i fakalaumālie ‘oe ulofi’, laione’, mo e pea’ ‘ia ‘Aisea vahe 11 ki he ngaahi fonua ko ia ‘e tolu’ ka ‘oku ‘ikai ‘uhinga lelei ia! Manatu’i, na’a tau pehē, ko e fotunga pe ko e faka’uhinga hangatonu ‘o ha kongatohi te ne fakamafeia’i ha taha pē ‘i he’ene fakakaukau lelei’, ke ne fakatokanga’i ha ‘uhinga fakatātā ‘i ha taimi ‘oku hā mai ai. Ko e ngaahi fakalea ‘i he vahe 11 ‘o ‘Aisea’ kuo ‘osi mahino mālīe pē ia ‘i hono ‘uhinga hangatonu’; ‘a ia ‘oku ‘uhinga pē ia ‘e nofo melino ‘a e fanga manu totolo’ ‘i he ta’u ‘e afe’, ‘o ‘ikai ke nau fekainaki’aki. Ka na’e mei ‘uhinga hala (pe ta’eta’e’uhinga) ‘a e ‘Ko hono ngāue’aki ‘o e fakatātā’ pe ko e ngaahi faka’ilonga faka-e-faka ‘tāta’, ko e founa mātū’aki ola lelei ia ki hono fakafetu’utaki ‘o ha fa’ahinga mo’oni. Ko e mo’ui mo e ngāue ‘a e ‘Eiki ko Sisu’, ‘oku ‘ikai ha toe founa tonu mo faka’ofa’ofa ange hono fakamatala’i’ ‘i hono fakalea ia ko e “Tauhi (sipi) lelei” pe ko e “Lami ‘a e ‘Otua’”, ka neongo ia, ‘oku tau ‘ilo na’e ‘ikai ko ha tauhi sipi ia pe ko ha lami (‘o kapau te tau feinga ke faka’uhinga’i fakahangatonu ‘a e ongo kupu’i lea’).

Ki e ngaahi veesi’ ni ‘i he founa tatau, ‘oku hoko nai ai ho ‘Otua’ ko e fu’u vaine, pe ko ha konga

mā pe ko ha fu’u moa? ‘Oku mahino heni ko e fa’ahinga faka’uhinga ko eni’ ‘oku ta’e’aonga pea ‘ikai totonu ke lau. Ka tau tokanga’i ‘a e lau ‘a Nōmipa 23:19, “Oku ‘ikai ko e tangata ‘a ‘Ela...” pea ‘oku pehe ‘e Sione 4:24, “Ko e ‘Otua ko e laumālie: pea ko kinautolu ‘e hā kiate ia, kuo pau ke nau fai ‘i laumālie pea fai ‘i mo’oni ‘enau hā.”

Ko ia ai, ‘oua na’a ma’u hala ‘e ha taha ‘o pehē, ko hono fakatokanga’i ‘o ha tala fakatātā (pe faka’uhinga heliaki) ‘oku tatau pē ia mo hono faka’uhinga’i fakalaumālie ‘o e Tohitapu’. ‘I hono ngāue’aki ‘o ha tala fakatātā, ‘oku kei muimui pē ia ki he lao pe ko e fa’unga fakakalama’ mo ‘ene tu’u fakaemahino’, ka ‘i hono fu’u to’o fakalaumālie’i ‘o e Folofola’ ‘oku tau fakalaka ai mei hono ‘uhinga totonu’ ‘o ‘omai ha fa’ahinga ako na’e ‘ikai ‘uhinga ki ai ‘a e kau tangata na’e fakamānava’i ke nau fai e tohi’.

IV. FAKA’UHINGA FAKAHANGATONU’ MO E NGA’AHI FAKA’UHINGA FAKATAIPE’

Ko e faka’uhinga fakahangatonu ‘o e Tohitapu’ ‘oku toe hu’ufataha pē mo hono ngāue’aki ‘o e ngaahi faka’uhinga fakataipe’. Ko e fakamatala mahino ‘o e “fakataipe’”, ko hono ngāue’aki ha fa’ahinga ouau, pe ko ha me’a na’e hoko, pe ko ha fa’ahinga me’a pē mei he Fuakava Motu’a’ ko ha fakatātā (‘o tanaki atu ki hono ‘uhinga fakahangatonu’) ‘o ha mo’oni ‘e toki fakae’a kakato ‘i he Fuakava Fo’ou’. Fakatātā ‘aki eni, na’e pehē ‘e Sīsū, ko e me’a na’e a’usia ‘e Siona’ ko e fakatātā ia ‘o ‘ene telio’ mo ‘ene toetu’u’ (Mātiu 12:40). Na’a’ ne toe faka’ilo mai foki ko e ngata palasa ‘i he vahe 21 ‘o e tohi Nōmipa’, ko e tala fakatātā ia ‘o

‘ene pekia ko e fetongi ki he kau angahala’ (Sione 3:14). ‘Oku fakahā mai ‘e he ngaahi ‘ipiseli’, ko e ngaaahi feilaulau moe ngaahi tukumo’ui ‘i he Fuakava Motu’a’ ko e talateu ia ki he pekia ‘a e ‘Eiki ko Sisu’ ‘i Kalevale’. Na’e fakahā ‘e Paula ko e ngaahi me’a na’e hoko ‘i he hisitōlia ‘o ‘Isileli’, “na’e hoko ‘a e ngaahi me’a’ ni kotoa pē kiate kinautolu ko e ngaahi faka’ilonga, pea kuo tohi ia ko hotau akonaki’i” (1 Kolinito 10:11), ‘oku ‘uhinga ‘o e fo’i lea na’a’ ne ngāue’aki’ ki he “fakataipe”. Ko hono fakalea ‘e taha’, na’e pehē ‘e Paula, ‘oku ‘i he Fuakava Motu’a’ ha fu’u fale tuku’anga koloa, ko e ngaahi me’a fakahā ‘o e mo’oni ‘i he Fuakava Fo’ou

‘. Ko e faiako Tohitapu ‘oku’ ne ma’u ‘a e mahino’, he’ikai te ne ta’etokanga’i ‘a e ngaahi faka’uhinga fakataipe’ ka te ne faka’aonga’i kinautolu ko ha founga fakahā ‘o e ngaahi ako ‘i he Fuakava Fo’ou’ ‘i ha fōtunga fakaofo. Ka te ne mātu’aki tokanga ke ‘oua te ne fakalaka mei ha ngaahi mo’oni fakahisitōlia, pea ‘oua na’a’ ne tafia ‘i he’ene fakakaukau’ ‘o ne feinga ke fokotu’u ha ngaahi tokāteline fo’ou ‘iate ia pē ‘i ha’ane faka’uhinga’i ‘a e ngaahi fakatātā fakataipe’. Kā ke fakatefito ‘ene tui’ ‘i he fakamatala mahino mo fakahangatonu ‘o e Fuakava Fo’ou’, pea toki foki ia ki he Fuakava Motu’a’ ki ha ngaahi sipinga pe fakatātā. ‘Ikai ngata ‘i he’ene ‘omai ha tākunga fakakaukau ‘oku tonu ange’ ‘o e ngaahi tokāteline ‘o e Fuakava Fo’ou’, ka te ne to e tanaki mai ai ha fakamo’oni mahulu hake ki he ivi (pe ko e ‘ulungaanga) faka-‘Otua ‘o e Tohitapu’.

‘I hono faka’osi’, tuku ke u tala mo toe tala atu

‘a ‘eku fakapapau ‘i he loto-mo’oni, kapau ‘e tali lelei ‘e he tokotaha kotoa pē ‘a e tefito’i lao ‘o e faka’uhinga fakahangatonu’, ko e lahi taha ‘o e ngaahi puputu’u fekau’aki mo e ‘uhinga ‘o e Tohi-tapu’ ‘e mole atu ai. Ko hono ngaahi kikite’ ko e koto fakafiemālie mo e fakahinohino, pea ‘uhinga lelei mo o’o ‘a hono ngaahi tala faka’ilonga’, pea ‘e hoko ‘o fakalotolahi mo fakatu’umālie fakalaumālie hono ngaahi tala fakataipe’. Pea manatu’i ‘a e fasi-‘a-lea ‘oku pehē,” Kapau ‘oku ‘uhinga lelei pē ‘a e ‘uhinga hangatonu fakatohi’, ‘oua ‘e toe fekumi ki ha toe faka’uhinga, telia na’a ‘osi ange ‘a e me’a’ kuo ‘ikai hano ‘uhinga.”

—more chapters of this book at www.missiontonga.org —Ko Hono Vahevahe Totonu ‘oe Folofola ‘oe Mo’oni’ —mo Ko e Tu’utu’uni ‘oe ... 1.Loto-Tonuhia’ (pe Loto Ma’a) 2.Konisenisi 3.Pule’anga Fakaetangata’ 4. Tala’ofa’ (pe Palomesi) 5. Fono 6. Kelesi 7. Pule’anga’ (pe Ko e Ta’u ‘e Afe ‘oe Pule Fakatu’i Mo Kalaisi’). Vahe 5 - Ko Hono Ngāue’Aki Totonu ‘ae Folofola ‘oe ‘Mo’oni’ 1. Ko e Fakaofiofi Lootolu Ki He Folofola’ 2. Ko e Tefito’i Lao ‘oe Vāhenga (pe Ko e ‘i Loto-Mālie) ‘a Kalaisi’

—————Ko e Me’a Aonga Lahi Taha Hoko (Sitepu ‘Uluaki Ki Ho Fononga Mo e ‘Eiki), Ko e Fehu’i Mahu’inga—————

??

Ko e tokotaha kotoa pe ‘oku ne ‘ilo’i, hili ‘a e mate’ te ne fehangahangai mo e ‘Otua. Pea kapau ‘oku ‘ikai te ke mateuteu ki ai, pea ‘e hoko leva ‘a e taimi ko ia ko ha me’a ke ke manavahe’ ki

ai. Tokolahi ‘oku ‘ikai te nau fie fakakaukau ki he me’a ni, ‘o hoko ai ‘o tomui ke fai ha fakalelei mo e ‘Otua kimu’a pea nau mate.

’ ” *PEA KO E FEHU’I MAHU’INGA?* “ ‘

“KAPAU TE KE MATE ‘I HE TAIMI NI KUO KE FAKAPAPAU’I TE KE ‘ALU KI HEVANI?” ‘Oku pehe ‘e he TOHITAPU ‘oku ‘i ai ‘a e me’a ‘e faa ke ‘ilo’i ‘e he tokotaha kotoa pe ‘e ‘alu ki Hevani.

Loma 3:23 “He kuo fai angahala kotoa pē, pea tomui ‘i he fakamālō mei he ‘Otua.” (‘ilo’i ‘oku angahala kotoa pe’.)

Loma 6:23 “He ko e totongi ‘oe angahala ko e mate; ka ko e mo’ui ta’engata ko e foaki ‘ofa ia ‘ae ‘Otua ‘ia Sisu Kalaisi ko hotau ‘Eiki. (Ko e nunu’a ‘oe angahala ko e mate pe’ koe mavahe mei he ‘Otua ki Heli.)

Loma 5:8 “Ka ‘oku fakahā ‘e he ‘Otua ‘ene ‘ofa kiate kitautolu ‘i he me’a ni, lolotonga ko e kau angahala ‘akitautolu, ne pekia ‘a Kalaisi ma’atautolu.” (lolotonga ‘etau angahala ‘oku ‘i ai hotau hao’anga ko e pekia ‘a Sisu Kalaisi)

Loma 10:13 “He ko ia ia ‘e ui ki he huafa ‘oe ‘Eiki, ‘e FAKAMO’UI ia.” (Ko ia tui ki ai pea te ke mo’ui.

Fai ‘ae ki’i lotu ko ‘eni.)

“SISU, FAKAMOLEMOLE’I AU ‘I HE ‘EKU ANGAHALA, PEA FAKAMO’UI HOKU LAUMALIE. KUO FAKATOMALA, ‘O FAKAAFE’I KOE KI HOKU LOTO KE KE HOKO ‘O PULE ‘I HE ‘EKU MO’UI. FAKAFETA’I ‘I HO’O TALU ‘EKU LOTU PEA MO HO’O FAKAMO’UI HOKU LAUMALIE. ‘I HE HUAFa ‘O SISU KALAI, EMENI.”

KO E TOHI TAPU KĀTOA
The Holy Bible in the Tongan language of Tonga,
Revised West Version

Public Domain

Language: Tongan

Translation by: James Baxley

Cover and title page artist: Kitione Vailea

Digital editions and layout: Michael Johnson

Web site: <https://ebible.org/ton/>

Translator support: <https://worldoutreach.org/325>

2022-03-11

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files
dated 30 Nov 2021

2362cc12-5c8d-5627-ad4b-c1c163858892